
Riski sociālajā darbā ar klientu: konceptuālais pamats un galvenās pieejas to risināšanā

Risks in Social Work with Client: Conceptual Basis and Main Approaches for Their Solving

Skaidrīte Gūtmane, Dr. philol. (Latvija)

Sociālā darbinieka praksē ir jāsastopas ar visdažādākajām klienta dzīves situācijām. Tāpēc svarīgi ir zināt un salīdzināt diva veida pieejas klienta risku situācijām: *heidegerisko pieeju*, ko var nosaukt par ontoloģisko un socioloģisko, kura dominē mūsu dienās un izpratnē par klientu. Tomēr augstāka līmeņa riskus pareizi būtu apzināt kā *antropogēnus*. Rakstā izmantoti lekciju materiāli, ko antropologs, Dr. Sergejs Horužijs ir aktualizējis Latvijas Kristīgajā akadēmijā.

Atslēgas vārdi: klienta dzīves riski, drošība, krīzes.

Jēdziens “risks” Eiropas valodās parādījās samērā nesen, tāpēc riska variācijas ir maz pētīts jautājums. Runājot par *darbu ar klientu*, mēs jēdzienu “risks” lietojam sociālā darba zinātniskā nozīmē, nevis sadzīves apziņas vai žurnālistu leksikas līmenī.

Teorētisko pamatojumu riska kategorijas izpratnei ir devuši sociologi un politologi N. Lūmans, U. Beks, E. Gidenss; šie autori nav vienīgie. Pēc jēgas “risks” ir uzņēmis sevī tos priekšstatus, kurus iepriekšējo gadsimtu cilvēki ietvēra jēdzienos *fortūna*, “neizbēgamais liktenis” vai “neparedzētas iespējas”. Saskaņā ar Entonija Gidensa atziņu tieši jēdzienā *fortūna* vajag saskatīt “risku” saknes un ģenēzi. Risks mūsdienās ir kļuvis par būtisku sabiedrības dzīves pazīmi un riska kategorija ir radikāla mūsdienu sociālās vides atšķirība no iepriekšējiem laikmetiem.

Mūsu 21. gadsimta sabiedrība kopumā tiek raksturota kā “risku sabiedrība” – tā to pirmais nosauca Ulrihs Beks darbā “Risku sabiedrība – ceļā uz citādo modernismu” (*skat.* Beck, 1992) Par nozīmīgākajiem riska faktoriem tiek nosaukti Černobiļas ekoloģiskā krīze, atomkara iespējamība, terorisms un vīrusu saslimšanas draudi, kā arī daudzi citi aktuāli faktori, kā robotizācija, bezdarbs u.c. Risks raksturo arī

nākotnes perspektīvas, tātad nākotnē tie būs mūsu dzīves neatņemama sastāvdaļa, un domāšanai riska kategorijās ir jāklūst par ikdienas parādību – dzīve mūsdienu sabiedrībā arvien vairāk ir raksturojama kā “prasme sadzīvot ar klātesošiem riskiem”.

Risks ir potenciāla iespēja kādai aktivitātei neizdoties, jo pastāv iespējamība, ka vēlamo rezultātu var arī nesasniegt. Risks pēc nozīmes ir tuvs tādiem jēdzieniem kā “draudi un bīstamība”. Vācu sociologs Niklāss Lūmans pie šīs darba definīcijas pievieno arī “neparedzamību”, aprakstot klienta dzīves pārmaiņas: “Principā risks darbā ar klientu ir jāsaprot kā racionāla pieeja klienta problēmai, kad reaģēšana uz to var būt negaidīta” (*skat.* Luhmann, 1996). Jebkurā gadījumā dažādie riski ir jāuzskata par sociālā darba racionālās prakses neizbēgamiem elementiem dažādos prakses līmeņos gan klienta individuālo problēmu, gan sabiedrības un globālās sistēmas izpausmēs. Ir jāpiekrīt, ka galvenie riski mūsdienās ir attiecināmi uz sociālo līmeni, savukārt antropoloģiskie ir svarīgi, lai saprastu risku mehāniku. Sociālajā darbā riski ir pastāvējuši vienmēr, tāpēc paceļas loģisks jautājums, kāpēc vienīgi karitatīvais sociālais darbs to aplūko dziļi un sistēmiski? Atbilde ir vienkārša: mūsdienās radikāli ir mainījusies risku nozīme un saturs.

Gribu atzīmēt arī, ka riska jēdzienu parasti attiecina uz sekulārās apziņas priekšstatiem, pieņemot, ka tas veidojies kā sabiedrības sekularizācijas rezultāts, miksējot reliģiskās pasaules ainas jēdzienu “liktens”, “intuīcija”, “cēloņseku sakarības”, “iepriekšparedzamība” u.tml. semantiku. Tādam uzskatam daļēji var piekrist. Tomēr nav pareizi riska jēdzienu šķirt no reliģiozās apziņas vispār un no kristietības īpaši. Kristietībā galvenais ir cilvēka brīvības un atbildības attiecības, tātad ir jāapzinās, ka tur, kur ir cilvēka brīvība, ir arī risks un tur, kur ir cilvēka atbildība, ir arī risks. M. Heidegers jau pagājušā gadsimta 50. gadu publikācijās riska situāciju skaidroja, balstoties nevis socioloģiskajos, bet gan ontoloģiskajos pierādījumos. Viņš arī aprakstījis pašus būtiskākos spriedumus par riska problēmu antropoloģiskajā un sociālajā realitātē. Īpaši nozīmīga ir riska izpratne antropoloģijas līmenī: kādi riski ir jāpiedzīvo cilvēkam, kā tos interpretēt, jo “pasauli .. strukturē riski, kurus ir radījis cilvēks” (Giddens, 1991, 246).

Mūsdienu pasaulē darbojas “ļoti bīstamu risku daudzums”, un, lai ar tiem tiktu galā, nepieciešamas dažādu pieeju, virzienu, skolu apvienotas pūles.

Riska socioloģiskā koncepcija

Socioloģiskā koncepcija ir konstruktīva un funkcionāla, tā ļauj aprakstīt un analizēt mūsdienu riskus (lai gan bez to pārvarēšanas efektīvām stratēģijām). Socioloģiskās koncepcijas diskurss ir ārpus ontoloģiskās perspektīvas. Daudzajos pētījumos par riska izpratni socioloģijas līmenī, t.i., par risku kā sociālās realitātes fenomenu ir daudz koncepciju, bet nav vienotas jēdzieniskas bāzes. Šeit piedāvājam nelielu ieskatu angļu sociologa Entonija Gidensa (*Anthony Giddens*) sistēmiskajā izklāstā.

Izmantojot riska jēdzienu sociālo parādību izpratnei, tiek runāts par risku pieaugumu vai samazināšanos, tātad par risku izmērāmību. Risku “lielumu” nosaka 1) bīstamības iespēja un 2) paredzamās bīstamības apjoms. Nepieciešams paskaidrot, ka pastāv divu veidu bīstamības: 1) bīstamība cilvēkiem, tātad antropoloģiskā bīstamība, un 2) sociālā bīstamība, ar ko saprot visai sabiedrībai iespējamu, tātad apjomīgu risku. Augstas nozīmības riski apdraud visu sabiedrību. Minētie precizējumi ir noderīgi, lai analizētu situācijas un stratēģijas to novēršanai.

Cilvēks, kas riskē, rada bīstamu situāciju, līdz ar to tiek apdraudēta mērķa sasniegšana (Giddens, 1991, 151). E. Gidenss riska raksturošanai lieto arī jēdzienu “neparedzamas sekas”; tuvi jēdzieni ir arī “negaidītība”, “pēkšņums”, “mainība”, “neparedzamais” u.tml. Visi šie jēdzieni veido vienu tipu, kas atklāj riska semantisko saturu. Riskam pretēji un savā starpā paralēli jēdzieni ir “pārliecība”, “uzticamība”, “drošība” u.tml. Pārliecība nozīmē psiholoģisko stāvokli, kas iestājas, kad cilvēks dzīvo ar apziņu, ka ierastā kārtība nemainīsies. Uzticēšanās savukārt signalizē par drošības pārliecību, ka sistēma un cilvēki ir uzticēšanās vērti, ka dotais godavārds un mīlestības apliecinājumi, kā arī turēšanās pie abstraktiem principiem ir droši. Uzticēšanās ietver risku, bet pārliecībā nav riska noskaņu. Savukārt drošības situācijā daudzas bīstamības ir neitralizētas līdz minimumam. Katram no šiem jēdzieniem ir daudzi veidi un variācijas. Īpaši plaša ir uzticēšanās nomenklatūra: “uzticēšanās cilvēkiem”, “uzticēšanās sistēmām”, turklāt pēdējā nozīme pakāpeniski pieaug: “Mūsdienu institūcijas ir cieši saistītas ar uzticēšanās mehānismiem uz abstraktām sistēmām, īpaši t.s. ekspertu sistēmām” (Giddens, 1991, 212).

Svarīga loma ir jēdzienam “bāzes uzticēšanās”, kas aizgūts no psihoanalītiķa E. Eriksona. Tas ir noturīgas cilvēka pašidentitātes priekšnoteikums. Ar šī jēdziena palīdzību var izprast fenomenu, ko E. Gidenss nosauc par cilvēka “intimitātes transformāciju”: pirms mūsdienām bāzes uzticēšanās vienmēr ir bijusi dabisks fons cilvēku attiecībām sabiedrībā. Mūsdienās šo agrāk aprioro uzticēšanos nepieciešams iekarot vai pacietīgi izveidot. “Uzticēšanās pati par sevi nav dota, tā veidojas, izstrādājas, un ar to saistīts pašatklāsmes process” (Giddens, 1991, 258). Saikne starp “intimitātes pārveidi” un riska problēmu ir acīmredzama: riski palielinās starpcilvēku attiecībās, saskarsmes procesos, visā cilvēka psihosociālajā sfērā. Tieši tāpēc bāzes uzticēšanās ir tuva t.s. ontoloģiskajai drošībai. Šāda drošība ietver sevī “pārliecību par ierasto kārtību” – proti, tā sniedz pārliecību par to, ka cilvēki ir uzticami. Kā norāda E. Gidenss, “ontoloģiskā drošība” ir tuva “esamībai pasaulē” – tas ir drīzāk emocionāls, nevis kognitīvs fenomens, kas sakņojas dziļi cilvēka zemapziņā (Turpat, 223).

Mūsdienu cilvēka apziņā cieši savijušies kopā divi atšķirīgi fenomeni: “uzticēšanās risks, drošība un bīstamība” (Turpat, 175). Uz šāda konceptuālā pamata ir iespējams izdalīt galvenos riskus un veikt risku klasifikāciju. E. Gidenss nošķir apdomātos riskus un neapzinātajiem riskiem; apdomātos riskus var analizēt, rēķinoties ar uzticēšanās resursiem un drošību. T.s. pieļaujамie riski (Turpat, 152) ir ar minimālu bīstamību. Pastāv arī individuālie antropoloģiskie riski, kolektīvie jeb sociālie un globālie riski. Riskus var klasificēt arī pēc to rašanās cēloņa: antropogēnie, tehnogēnie, dabas u.tml. riski. Līdzās šiem ir arī sistēmiskie un struktūrriski – tie, kas ir ietverti sistēmas un globālo struktūru pamatprincipos. Riskus var klasificēt arī pēc priekšmetiskuma vai darbības sfēras: finanšu, ekonomiskie, politiskie, ekoloģiskie, psiholoģiskie, medicīniski bioloģiskie riski. Katru no šīm jomām var klasificēt šaurākās, specializētās jomās, piemēram, politiskie riski ietver ārpolitikas, iekšpolitikas, valsts, tiesību, pārvaldes utt. riskus.

Socioloģiskai koncepcijai ir nepieciešami apkopojoši jēdzieni. E. Gidenss par tādiem izmanto “riskā profilu” un “riskā vidi”. Riskā vide ir tā, kur vienā pārī cilvēka apziņā ir “uzticēšanās vide”. Aprakstot “uzticēšanās vidi” sabiedrībā pirms mūsdienām, 1) draudi un bīstamība bija sagaidāmi no dabas (epidēmijas, stihiskas nelaimes, dabas katastrofas u.tml.), 2) no cilvēku vardarbības (laupītāji, karavīri u.tml.), kā arī 3) bailes pazaudēt Dieva svētību. Savukārt mūsdienu sabiedrībā galvenie risku

cēloņi ir 1) draudi un bīstamība, ko rada mūsdienu sabiedrības refleksijas (mediju, dabas un tehnosfēru attiecības u.tml.), 2) industrializācijas izraisītā cilvēku vardarbība un kari, 3) draudi personības identitātei, kas izriet no artefaktu un virtuālās realitātes ierosinātajām antropoloģiskajām praksēm.

Riska situāciju pārveide mūsdienās ir radikāli transformējusies. Tāpēc ir svarīgi izprast *riska profilu*, t.i., draudu un bīstamību kopumu, kas raksturīgs mūsdienu sociālajai videi (Turpat, 245). Risku analītiskais apraksts, kurā atrodas mūsdienu cilvēki, visa sabiedrība (gan mazākā mērā), ir globāla realitāte. Mūsdienu risku saraksts (Turpat, 245):

1. Risku intensitātes globalizācija (piemēram, atomkara draudi),
2. Gadījuma rakstura destruktīvu notikumu skaita pieaugums globālā mērogā, kas iespaido cilvēkus, piemēram, izmaiņas globālajā darba tirgū, robotizācija u.c.,
3. Riski, ko izraisa pārveidotā dabas vide, “socializētā” daba,
4. Institucionalizētās vides riski, kas iespaido miljoniem cilvēku, piemēram, investīciju riski,
5. Riska izpratne – bīstama nedrošības sajūta, kuru cilvēki nevar atcelt; bīstama pievēršanās maģiskām darbībām,
6. Pietiekami droši apziņā iekļautie riski, par kuriem sabiedrība it kā ir informēta,
7. Skaidrs viedoklis par to, ka t.s. ekspertu viedokļi ir sistēma, kurai nedrīkst uzticēties, jo tā ir politiski angažēta (Turpat, 261-263).

Cilvēku apziņā veidojas “iespaidīgi risku bīstamības kompleksi, kuru dēļ V. Beks mūsdienu sabiedrību ir nosaucis par “risku sabiedrību”: cilvēkos zūd drošības sajūta, arī ticība t.s. ekspertu viedokļiem izzūd. E. Gidenss aprakstījis šādus augstas nozīmības riskus mūsdienu pasaulē: 1) totalitāras varas pieaugums, 2) atomkara vai plašas karadarbības un konfliktu risks, 3) ekonomiskas labklājības mehānismu sabrukšanas risks, 4) ekoloģiskās sistēmas sabrukums un katastrofa.

Mūsdienu tehnoloģiju un komunikāciju iespējas palielina varas iespēju kļūt totalitārai un kontrolēt cilvēkus. Totalitārisms un mūsdienu ir saistītas parādības, un ne jau nejauši. Labi šo parādību aprakstījis Zigmunds Baumans grāmatā “Mūsdienu un holokausts” (1989) (Turpat, 319-320).

Riski cilvēkos rada daudzas psiholoģiskas problēmas pasaules izjūtā, uzvedībā sāk dominēt nenoteiktība, nekontrolētība, neparedzamība, kas noved pie psihes nelīdzsvarotības izpausmēm, paralizē sabiedrisko un profesionālo dzīvi. No otras puses, pieaug paš aizsardzības mehānismu nozīme, notrulinās jutīgums pret riskiem. Cilvēkos veidojas četru veidu adaptācijas reakcijas:

1. *Pragmatiska vienaldzība*: cilvēks kļūst sociāli inerts, nevēlas piedalīties realitātē un atstāj malā visu, ko nevar ietekmēt, un koncentrējas tikai uz to, lai ikdienā var izdzīvot. Psiholoģiski to var raksturot kā pesimistisku attieksmi pret dzīvi – bet ar zināmu cerību uz kādām nezināmām pārmaiņām.
2. *Ticību uzturošs optimisms*: cilvēks saglabā ticību un saprātīgu cerību, ka globālajām problēmām iespējams atrast veselīgus risinājumus. Mūsdienās šis ir ļoti izplatīts, populārs viedoklis.

3. *Cinisks pesimisms*. Cinisms nav vienaldzība, bet veids, kā atvieglot emocionālo trauksmi ar it kā humora pilnu attieksmi. Tomēr tas liecina par dzīvesprieka, pozitīvo sajūtu attālināšanos, par nevēlēšanos iesaistīties dzīvē (Giddens, 1991, 276). Tīrs pesimisms cilvēku ievēd depresijā, paralizē dvēseli. “Cinisms it kā mīkstina pesimismu”, tāpēc to var uzskatīt par mazaktīvu darbības stratēģiju.
4. *Radikāla iesaistīšanās* ir vēlēšanās diskutēt un praktiski rīkoties, lai mazinātu bīstamību.

Runājot par destruktīvajām tendencēm mūsdienu sabiedrībā un cilvēkā, par milzīgā apjoma identitātes krīzi un mūsdienu dzīves bezpersoniskošanās tendencēm, par personiskuma izspiešanu no attiecībām u.tml., E. Giddens tomēr piemin “refleksīvas pašidentitātes” iespējas un saskata dažādas faktūras pilsoniskajā sabiedrībā, ko veido polaritātes – uzticēšanās un risks un laba iespēja un bīstamība. Viņa domas sasauca ar M. Heidegeru: mūsdienu tehnoloģijas slēpj sevī visaugstākā līmeņa risku un tajā ir asni dvēseļu glābšanai. “Atkal notiek dažu dzīves aspektu atjaunošanās – tieši to, kas atgādina par tradīciju. Līdzīga stabilitāte (..) radīs pamatu ontoloģiskas drošības sajūtām” (*skat.* Giddens, 2000).

Socioloģiskā risku koncepcija ir meinstrīms, bet izpratnes ziņā virspusējs un nepietiekams, jo vairās aprakstīt mūsdienu sabiedrības risku ontoloģiskos un antropoloģiskos aspektus. Uzskatām, ka tieši šo risku izpratne ir pati svarīgākā darbā ar klientu. To izpratne atver ceļus un izpratni, kā izvest cilvēku no krīzes un aizvadīt līdz izpratnei par to, ko M. Heidegers ir nosaucis par “glābšanu”, lai varētu uzveikt paša augstākā līmeņa riskus. Cilvēkiem nav jāapgūst adaptēšanās reakcijas riskiem, jo kurš gan ir pierādījis, ka sociālā darba zinātne neko vairāk nespēj? Antropoloģiska risku izpratne var pastāvēt līdzās socioloģiskajai koncepcijai, veidojot postsekulāru dialogu.

Risinot risku problēmas karitatīvajā sociālajā darbā, mēs līdzās socioloģiskajiem riskiem neizolējamies no ontoloģiskās un antropoloģiskās koncepcijas.

Riska ontoloģiskā koncepcija

M. Heidegers strādāja “fundamentālās ontoloģijas diskursā”, kas pēc būtības ir antropoloģisks – tas raksturo cilvēka attieksmi pret esamību. Viņš attīstīja tehnikas fenomena ontoloģisko skaidrojumu: tehnikas un tehnoloģiju pasaule ir bīstama, jo tā grauj un var pilnībā izpostīt cilvēka un esamības attiecības (Хоружий, 2010). Šī traktējuma pamatā ir ideja par *Gestell* (‘pamats’, ‘struktūra’)¹. M. Heidegers atsaucās uz grieķu vārdu *tehnē* (“prasmē, amats, kas vienots ar mākslu”), un atgādināja, ka *tehnē* semantika ir tuvu citam grieķu vārdam *poiesis* (“kaut kā noslēpumaina atklāšanās”). Tādējādi *tehnika* ir kaut kā noslēpta (krievu val. *потенность*) atklāšanās, *tehnisks izvērsums* apslēptajam, tāpēc tas, kas aiziet prom no *tehnē* un *poiesis*, atsaucās arī no estētiski un harmoniski izprotamā noslēpuma un attīsta sev nepiemītošu, svešu iedabu, jo piespiež veidot izpratni par dabu, cilvēku, par jebko kā “izskaitļojamu spēku un darbību sistēmu” (*skat.* Хайдеггер, 1993, 233).

Mūsu pasaule ir mainījusies, tāpēc 20. gadsimta trendu attīstība 21. gadsimtā vairs nav iespējama. Tas nozīmē, ka risks, par kuru runā M. Heidegers, pirmkārt ir antropoloģisks risks. “*Tehnikas* ieceres shēma, rāmis, pēc būtības ietver sevī risku, kas atklājas divos virzienos – pirmkārt, cilvēku viņa ontoloģiskā līmeņa noslēpums aizrauj nevis kā izpētes objekts, bet tas tiek uzlūkots kā viņam piederošs, bez kā viņš

nevar pastāvēt,” tāpēc cilvēks to sev “sagādā” – sāk soļot pa bezdibeņa malu, kam seko kritiens, ko viņš uzskata sev par būtisku, vajadzīgu un nepieciešamu. Tas ir riska pirmais aspekts, no kura izriet otrs: “Tieši staigājot pa bezdibeņa malu, izjūtot bīstamības augstāko apdraudējumu, cilvēks izslienas kā pasaules valdnieks (..) cilvēkam sāk šķīst, ka viņš ir visspēcīgš, visu varošš, visas zemes valdnieks.” (Хайдеггер, 1993a, 233-234). M. Heidegera diskursā cilvēka vēlēšanās / uzdrīkstēšanās atklāt noslēpumu visos iespējamajos veidos ir *risks*, jo “tas ir drauds, ka cilvēks ieraudzīs apslēpto un pa jaunam to izskaidros”. Cilvēks tādā situācijā mainīs attieksmi pret savu esamību, pret savu ontoloģisko situāciju.

Tomēr īstenībā cilvēks pats ar sevi, t.i., ar savu identitāti šodien vairs nesastopas. Izrādās, ka, cenšoties atklāt *noslēpumu*, cilvēks vairs nespēj aktualizēt izpratni par sevi, savu būtību un sūtību. “Cilvēks,” turpina M. Heidegers, “mēģina atklāt aizklāto noslēpumu, visam uzliek sava saprāta pārvaldības, organizācijas un nodrošinātības zīmogu (..) Tajā pašā brīdī no apziņas tiek izraidītas jebkura cita veida noslēpuma izpratnes iespējas.” Tāda savas misijas apzināšanās ir visaugstākā līmeņa risks: cilvēks zaudē saikni ar patiesību un esamību, ja pārstāj būt klātesošs (*Dasein*) – pēc M. Heidegera tas ir tas pats, ja “cilvēks pārstāj būt cilvēks”.

M. Heidegera diskursā risks ir arī ontoloģiska kategorija. Jo, “kur pastāv briesmas, tur palielinās arī ietaupījums”². Izmantojot šo poētiski izteikto loģiku, dziļai izprast noslēpumu piemīt tendence pievērsties patiesības un esamības asniem. Rodas vēlēšanās tos izprast un analizēt: 1) principiāli, konceptuāli un teorētiski jāmeklē un jāsaprot “glābjošais spēks”, 2) pie “glābjošā spēka” ir jāķeras ikdienas praksē. Citiem vārdiem – pašā “apslēptajā”, kurā cilvēks cenšas ielūkoties, ir apslēpts arī kaut kas cilvēku glābjošs, un tas atklājas tad, kad “bīstamība tiek saprasta kā bīstama”.

Savā referātā “Pagrieziens” (vāc. *Kehre*) (1949) M. Heidegers šos “asņus” raksturoja detalizētāk. Bīstamības apzināšanos viņš nosauca par kardinālu notikumu, ko sadzīves valodā varētu nosaukt par “patiesības momentu” jeb pagriezienu, kas “aicina pievērsties esamības un patiesības glābšanas aizmirstajam uzdevumam”. “Pavērsiens, kas bīstamību pārvērš glābšanās notikumā, notiek uzreiz. Šajā pavērsienā pēkšņi atklājas un izgaismojas sadzīves būtība” (Хайдеггер, 1993b, 256). Pagrieziens izgaismo to, ka “tehnikas būtība nav nekas tehnisks”. Pavērsiens sniedz tehnisku iespēju izvērtēt pēc būtības sevi un savu nošķiršanos no būtības.”

M. Heidegers riska bīstamības un glābšanās dialektiku ir skaidrojis dziļi. Jautājums: vai glābšanās asni ir iespējami arī mūsdienu īstenībā? M. Heidegers par šo jautājumu klusē. Filozofs atzīst, ka šis pavērsiens ir nepieciešams, bet cilvēks joprojām to neapzinās, lai gan nākotnē, iespējams, to pieņems kā nepieciešamību. Nākotnes cerība, protams, nav arguments, turklāt mēs redzam, ka cilvēks joprojām vārgi apzinās sevi kā *esamības* glabātāju. Ontoloģiskā riska koncepcija šodien tiek aizstāta ar socioloģisku, un tieši tāpēc M. Heidegera koncepcija saglabā savu vērtību un nozīmi. Atšķirībā no socioloģiskās koncepcijas tā dziļi atklāj riska ontoloģiskos, antropoloģiskos un ekoloģiskos aspektus.

Riska antropoloģiskā koncepcija

M. Heidegera diskurss attiecībā uz risku balstās ontoloģiskajā perspektīvajā, tāpēc “socioloģiskās koncepcijas riski uzlūkojami vienkārši kā epifenomeni, kam mazs sakars ar lietas būtību” (*skat.* Хоружий, 2010). Mūsdienu riskus viņš saista

ar tehnikas fenomenu. M. Heidegera koncepcija ietver tehnoloģiju kritiku, tā atklāj tehnogēnās civilizācijas galveno apdraudējumu. Pēc M. Heidegera veidojas trīsstūris: cilvēks – tehnika – esamība. Mūsdienu sabiedrības risku izpratnei vajadzētu izmantot socioloģiskās un antropoloģiskās koncepcijas apvienojumu, lai gan to nav viegli panākt nesavienojamo filozofisko atšķirību dēļ. Zināma saistība starp M. Heidegera un socioloģiskajām risku koncepcijām ir iespējama riska antropoloģiskās koncepcijas dēļ. Humanitārajā domā ir vērojams t.s. antropoloģiskais pagrieziena – globālo procesu attīstībā noteikta loma ir antropoloģijas līmeņa ģenēzes procesiem.

Sociālantropoloģiskie riski darbojas antropoloģiskajā realitātē ar spēcīgu sociālo nozīmi. Tie ir t.s. radikālie antropoloģiskie trendi, kuru analīzi, aprakstot sinerģisko antropoloģiju, ir veicis S. Horužijs (2010): pētnieks apgalvo, ka radikālie antropoloģiskie trendi ietver tās prakses, kas ir orientētas uz t.s. post-cilvēku, kura sakarā M. Fuko rakstīja par “subjekta nāvi”. Subjekta nāve nav kļuvusi par cilvēka nāvi. Post-cilvēkam raksturīgas ekstremālas sevis izpratnes prakses, narkoatkarības, gendersima eksperimenti. Tās ir psihotehnikas, ko izmanto dažāda satura garīgajās praksēs (joga, šamanisms u.c.). Šajās praksēs cilvēks pieņem “sevis kā cilvēka aiziešanas formu: notiek vēršanās it kā pie sevis-cilvēka, bet tikai kā sevis deformēšana un atcelšana; tā ir perspektīva, kurā tiek zaudēta cilvēka identitāte un cilvēks pats sevi pārvērš par būtni, kas atšķiras no sevis-cilvēka. Šādās praksēs dažādu krīžu situācijās palīdzību meklē klienti. Tāpēc svarīgi noskaidrot, kādi tajās ir riski? Šajās praksēs “speciālisti” strādā ar cilvēka apziņu, tāpēc riski slēpjas apziņas formēšanā, kas neatbilst cilvēka identitātei, jo tiek skarta zemapziņa. Antropoloģiskās un sociālās destrukcijas procesi iet roku rokā. Vēl augstākai riska pakāpei ir pakļauti klienti, kas ir totalitāro kopienu un sektu locekļi, jo tad antropoloģiska rakstura apdraudējums var novest pat līdz suīdādam.

Dažāda satura virtualizācijas riski ved cilvēku prom no vietas un laika konkrētības, atslābinot sociālo īstenību. Līdz ar to mazinās garīgās un dvēseles aktivitātes, no uzmanības loka pazūd personības vērtība, sociālās vides faktūra kļūst sekla. Tajā pašā laikā pazeminās spēja izprast simbolu un zīmju sistēmas. Tomēr galvenais – tiek sagrautas cilvēkam nepieciešamās aktuālās saites ar realitāti.

Antropogēniem riskiem ir tendence pieaugt, jo 1) tie ir saistīti ar totalitāras varas pieaugumu, 2) ar liela mēroga kara un konfliktu iespēju, ieskaitot atomkaru, 3) ar ekonomiskās izaugsmes sagraušānu, 4) ar ekoloģiska satura katastrofām. Visi šie cēloņi ir cilvēka radīti. Sinerģiskā antropoloģija šīs cilvēka aktivitātes sauc par “bezrobežu cilvēka” aktivitātēm, kas sevī ietver “Homo Technicus”: cilvēka rīcība attieksmē pret realitāti kļūst instrumentāla.

Ar antropoloģisko dimensiju ir saistīti arī mūsdienu politiskie riski. Totalitārisma izpratnes atslēga ir antropoloģijā – šī fenomena centrā ir apzināta cilvēka pārveidošana, cenšoties cilvēka apziņā iedzīvināt režīmu, ko S. Horužijs nosaucis par “vardarbības sinerģiju”. Līdzīgs avots ir arī kara draudu riskam. Tas ir t.s. aiziešanas risks ar sociālantropoloģisku iedabu (M. Heidegers).

“Bīstamība” un “glābšanās” – divas aktuālas kategorijas mūsdienu sabiedrībā, ko pareizi būtu apzīmēt ar jēdzieniem post-cilvēks un risku sabiedrība. Abas kategorijas aktualizējamās arī individuālas personības jeb klienta krīzes situācijā. Jaunajos laikos notiek aiziešana no t.s. ontoloģiskā cilvēka. Tāpēc darbā ar ikvienu klientu ir nepieciešama risku pārvarēšanas stratēģija jeb, M. Heidegera vārdiem runājot, ir jāatjauno cilvēka attiecības ar Esamību, jāatgriežas pie Ontoloģiskā Cilvēka, kaut arī jaunā veidā – tāds ir karitatīvā sociālā darba galvenais uzdevums.

ATSAUCES

1. *Gestell* (dažreiz *Ge-stell*) ir M. Heidegera termins, kuru viņš ieteica 1954. gadā lekcijā "Rāmis" (*Das Gestell*), ar kuru viņš apzīmēja to, kas ir pamatā modernajām tehnoloģijām. Termins vācu valodā sastāv no saknes *stellen* ('likt, novietot') pievienojot prefiksu *ge*, kas norāda uz "savākšanu, sakopošanu". Termins apkopo visas dažādo parādību organizējošās sistēmas un raksturo to kārtību. Angļu val. šo terminu tulko *framework*, latviski varētu apzīmēt kā "pamatu jeb matricu". Tātad viss, kas ir ienācis esamībā, ir *framed*, jo dziļākā būtība atklājas uz āru.
2. "Wo aber Gefahr ist, wächst / Das Rettende auch" – vācu romantiķa J. F. Helderlina dzejas rinda.

LITERATŪRA

1. Beck Ulrich. (1992) *Risk Society. Towards a new modernity*. London: SAGE Publications Ltd, 272 p.
2. Giddens Anthony. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press, 264 p.
3. Giddens Anthony. (2000) *Runaway World: How globalization is reshaping our lives*. New York: Routledge, 142 p.
4. Heidegger Martin. (1912) The Problem of Reality in Modern Philosophy/ transl. by J. Bossert. In: *Journal of the British Society for Phenomenology*, 1973, Vol. 4, No. 1, pp. 64-71. <https://doi.org/10.1080/00071773.1973.11006294>
5. Heidegger Martin. (1925) *History of the Concept of Time: Prolegomena*/ transl. by Theodore Kisiel. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1985, 344 p. (Studies in Phenomenology and Existential Philosophy.)
6. Heidegger Martin. (1926) *Being and Time*/ transl. by John Macquarrie & Edward Robinson. Oxford, UK & Cambridge, USA: Blackwell Publishing, 1962, 589 p.
7. Heidegger Martin. (1933-34) *Being and Truth*/ transl. by Gregory Fried & Richard Polt. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2010, 236 p.
8. Luhmann Niklas. (1996) *Modern Society Shocked by Its Risks*. Social Sciences Research Centre; Department of Sociology, University of Hong Kong. (Series "Occasional paper", Vol. 17). Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10722/42552>
9. Гидденс Энтони. (2011) *Последствия современности*/ Пер. с англ. Г. К. Ольховикова; Д. А. Кибальчича. М.: Издательская и консалтинговая группа «Праксис», 352 с. (Серия «Образ общества»).
10. Хайдеггер Мартин. (1993) *Время и бытие* (1926). Из: Хайдеггер Мартин. *Время и бытие Статьи и выступление*. Москва: Издательство «Республика», с. 391-406.
11. Хайдеггер Мартин. (1993) *Поворот* (1949). Из: Хайдеггер Мартин. *Время и бытие Статьи и выступление*. Москва: Издательство «Республика», с. 253-258.

12. Хоружий С. С. (2010) Аналитика размыкания человека как методология диагностики антропологических трендов [Analytics of the anthropological unlockings as a methodology for diagnostics of anthropological trends]. Доклад на рабочем семинаре-практикуме в Новосибирске. In: *ЧЕЛОВЕК.RU* [E-Journal *Human Being*], Vol. 6: *Синергичная антропология и радикальные антропологические тренды* [Synergetic anthropology and radical anthropological trends], eLIBRARY ID: 23721353, с. 13-36. Новосибирск: Институт философии и права Сибирского отделения Российской академии наук [Novosibirsk: Institute of Philosophy and Justice of Syberian branch of Russian Academy of Sciences]. ISSN 2410-0935. Retrieved from: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23721353>; *available also*: http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2014/02/hor_metod_diagnostiki.pdf

Risks in Social Work with Client: Conceptual Basis and Main Approaches for Their Solving

Kopsavilkums

Sociālā darbinieka praksē ir jāsastopas ar visdažādākajām klienta dzīves situācijām. Tāpēc svarīgi ir zināt un salīdzināt diva veida pieejas klienta risku situācijām: heidegerisko pieeju, ko var nosaukt par ontoloģisko un socioloģisko, kura dominē mūsu dienās un izpratnē par klientu. Tomēr augstāka līmeņa riskus pareizi būtu apzināt kā antropogēnus. Rakstā izmantoti lekciju materiāli, ko antropologs, Dr. Sergejs Horužijs ir aktualizējis Latvijas Kristīgajā akadēmijā.

Atslēgas vārdi: klienta dzīves riski, drošība, krīzes.

Dr. philol., prof. Skaidrīte Gūtmane

Professor, Rector of Latvian Christian Academy,
Director of Interdisciplinary Research Institute at
Latvian Christian Academy (Latvia)

Profesore, Latvijas Kristīgās akadēmijas rektore,
Starpdisciplinārās Pētniecības institūta direktore
Latvijas Kristīgajā akadēmijā

Address: Vienības prospekts 23, Jūrmala, LV-2010, Latvija

E-mail: rektore@kra.lv